

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.56>

А. Г. Соломаха

кандидат юридичних наук, адвокат

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ ДОСЛІДЖЕНЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЯВИЩ

В статті здійснено аналіз особливостей загальнотеоретичного рівня досліджень адміністративно-правових явищ. Наголошено, що наука адміністративного права неоднорідна, кожна наукова праця вносить свій вклад в розвиток теорії та практики адміністративного права. Це дає підстави виділяти в науковому пізнанні адміністративно-правових явищ певні рівні, кожен з яких має своє значення для практики застосування норм адміністративного права, для вдосконалення адміністративного законодавства та розвитку адміністративно-правової науки. З'ясовано, що кожне наукове дослідження цінне для науки адміністративного права, але рівень цінності визначається декількома чинниками: 1) покращення правотворчої і правозастосовної діяльності; 2) розвиток чи мотивація розвитку науки і наукових досліджень; 3) вирішення протиріч в науці та структуризація накопичених результатів дослідження. Перший чинник показує на скільки тісний зв'язок між теорією та практикою, другий – розкриває внутрішній потенціал науки до розвитку і самовдосконалення, і третій – характеризує механізм вирішення проблем і протиріч, які виникли в науці. Власне ці три чинники і покладені в основу поділу наукового пізнання адміністративно-правових явищ на три рівні – загальнотеоретичний, концептуальний та емпіричний (практично-прикладний). Встановлено, що до причин, які обумовлюють існування третього (загальнотеоретичного) рівня наукового пізнання адміністративно-правових явищ, відносяться: 1) всі науки (і ті, що існують з давніх часів, і ті, що тільки-но оформилися) потребують свого переосмислення; 2) накопичення суперечностей та наукових проблем, що гальмують розвиток науки і потребують свого вирішення шляхом змістовного оновлення науки. Зроблено висновок, що необхідність у загальнотеоретичному рівні наукового пізнання виникає тоді, коли накопичуються проблеми, пов'язані із використанням методології чи категоріального апарату, а також із виникненням чисельних концепцій, які містять суперечливі один до одного висновки, хоча використовували для цього однакову доказову базу (виникнення рівноваги концепцій за значенням та розповсюдженням в дослідженнях). Тобто мова йде про наукові проблеми, а не про проблеми що виникають на практиці (в правотворчій чи правозастосовній діяльності).

Ключові слова: доктрина адміністративного права, наука, наука адміністративного права, рівні наукового пізнання, загальнотеоретичний рівень наукового пізнання, адміністративно-правові явища, адміністративно-правові процеси.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Наука адміністративного права неоднорідна, кожна наукова праця вносить свій вклад в розвиток теорії та практики адміністративного права. Це дає підстави виділяти в науковому пізнанні адміністративно-правових явищ певні рівні, кожен з яких має своє значення для практики застосування норм адміністративного права, для вдосконалення

адміністративного законодавства та розвитку адміністративно-правової науки. В наших судженнях за основу візьмемо думки О.І. Миколенка, які він висловив в монографії «Теорія адміністративного процедурного права» (2010 р.) [1]. Зокрема, вчений виділяє три сходинки наукового пізнання не тільки в юридичній науці, а й в науці адміністративного права, та наголошує: «В самому низу знаходяться прості емпіричні узагальнення, які підтверджуються практикою. Вище розташовані більш загальні положення (наукові концепції, доктрини, вчення) та гіпотези, які

мають, як правило, теоретичний зміст. На вершині ж знаходяться його (наукового пізнання) аналітичні узагальнення» [1, с. 8]. Власне розкриттю особливостей третього (найвищого) рівня наукового пізнання і буде присвячена наша наукова публікація.

Сказане свідчить про своєчасність і актуальність розгляду особливостей загальнотеоретичного рівня досліджень адміністративно-правових явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання проблеми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Окремі аспекти розвитку науки адміністративного права висвітлюються в працях В.Б. Аверьянова, Т.О. Коломощь, В.К. Колпакова, О.І. Миколенка та ін. Втім, слід зазначити, що наукові проблеми адміністративного права нечасто стають предметом наукових, а тим паче, комплексних наукових досліджень, що обумовлено, на нашу думку, недоліками у розумінні та визначенні об'єкту і предмету науки адміністративного права.

Постановка завдань. Метою написання статті є аналіз особливостей загальнотеоретичного рівня досліджень адміністративно-правових явищ.

Виклад основного матеріалу. Як вже було зазначено, кожне наукове дослідження цінне для науки адміністративного права, але рівень цінності визначається декількома чинниками: 1) покращення правотворчої і правозастосовної діяльності; 2) розвиток чи мотивація розвитку науки і наукових досліджень; 3) вирішення протиріч в науці та структуризація накопичених результатів дослідження. Перший чинник показує на скільки тісний зв'язок між теорією та практикою, другий – розкриває внутрішній потенціал науки до розвитку і самовдосконалення, і третій – характеризує механізм вирішення проблем і протиріч, які виникли в науці. Власне ці три чинники і покладені в основу поділу наукового пізнання адміністративно-правових явищ на три рівні – загальнотеоретичний, концептуальний та емпіричний (практично-прикладний). Наприклад, О.І. Миколенко так характе-

ризує ці рівні наукового пізнання: «Якщо перший рівень наукового пізнання допомагає зрозуміти процеси, що відбуваються на практиці та напрацьовує рекомендації щодо поліпшення ситуації, другий – надає логічність отриманим знанням, стимулює і забезпечує розвиток науки, то третій – систематизує саму науку» [1, с. 8].

Відмінності між вказаними нами рівнями пізнання адміністративно-правових явищ полягають ще й в тому, що суб'єкт:

– який працює на емпіричному рівні пізнання, аналізує в основному норми чинного законодавства та практичну діяльність суб'єктів правозастосування з метою їх вдосконалення;

– який працює на концептуальному рівні, орієнтований на критику й усвідомлення теоретичного знання задля обґрунтування нових для доктрини адміністративного права ідей, концепцій, вчень, гіпотез тощо;

– який працює на загальнотеоретичному рівні, досліджує способи та методи пізнання, які використовуються в тій чи іншій сфері адміністративно-правової науки, та знання, які складають адміністративно-правову науку як цілісне явище, а також проблеми, що притаманні науці адміністративного права (підкреслюємо, що мова йде про наукові проблеми, а не проблеми правотворчої чи правозастосовної діяльності) з метою узгодження (систематизації) розрізнених між собою результатів досліджень.

З існуванням в науці адміністративного права третього рівня наукового пізнання погоджуються не всі адміністративісти. Більшість із них вважає, що наука адміністративного права повинна забезпечувати практику (правотворчу і правозастосовну діяльність), а також пропонувати нові перспективні концепції, які в майбутньому можуть позитивно вплинути на розвиток адміністративного законодавства та вдосконалення правозастосовної діяльності. Такий висновок можна зробити після аналізу визначень об'єкту та предмету науки адміністративного права, що представлені в спеціальній літературі [2, с. 60; 3, с. 31]. Наша думка з цього питання проста, щоб вдосконалювати правотворчу і правозастосовну діяльність, юридична наука

повинна мати механізм «самовдосконалення», інакше – наука адміністративного права поступово почне відставати від розвитку суспільних відносин та потреб практики, а це, в кінцевому результаті, призведе до втрати наукою статусу «обслуговування потреб практики».

Про існування такого механізму час від часу говорять як представники філософії, так і інших наук. Наприклад, рефлексія як явище, що притаманне науці, досліджується в основному в філософії, іноді – в філософії права та теорії держави і права. Філософи неодноразово підкреслюють, що «сучасна наука досягла такої стадії розвитку, коли її подальший рух уперед вимагає використання саморефлексії в науковому дослідженні» [4, с. 86-89]. Представники теорії держави та права стверджують, що вивчення концепцій, теорій та понять науки є формою «внутрішньої рефлексії» (наприклад, В.М. Протасов), з чим погоджуються і окремі адміністративісти (зокрема, О.І. Миколенко) [1, с. 20, 61].

Отже, розглянемо основні причини існування третього (загальнотеоретичного) рівня наукового пізнання адміністративно-правових явищ.

Перша причина – всі науки (і ті, що існують з давніх часів, і ті, що тільки-но оформилися) потребують свого переосмислення. Змінюються покоління дослідників зі своїм специфічним науковим світоглядом, змінюється навколишній світ, який охоплюється предметом дослідження, вдосконалюється інструментарій досліджень, а тому час від часу система знань, яка складає науку потребує переосмислення. Це необхідно робити для того, щоб наука не відставала від реального життя та описувала світ, що існує.

Наприклад, наука адміністративного права потребувала такого переосмислення у період зміни в Україні політичного режиму з тоталітарного на демократичний (1991 р.). Радянське адміністративне право не могло забезпечувати діяльність органів виконавчої влади та ефективно регулювати відносини, що викають між приватними особами і суб'єктами владних повноважень в умовах розбудови демократичного суспільства та правової держави.

Таке переосмислення почалося і з моменту прийняття нашою країною рішення про вступ до Європейського Союзу. Більшість інститутів пострадянського адміністративного права не відповідала загальним засадам, теоріям і концепціям європейського адміністративного права, а тому існувала нагальна потреба узгодження існуючих протиріч.

Це яскраві приклади, які легко помітити та зафіксувати у історії розвитку науки адміністративного права. Втім, переосмислення багатьох засад в науці адміністративного права відбувається повільно, а іноді і непомітно, а тому важко їх пов'язувати з конкретними датами та часовими періодами. Наприклад, повільно відбувається процес переосмислення системи адміністративного права. Можна констатувати, що сучасні уявлення про систему адміністративного права суттєво різняться від відповідних уявлень початку ХХІ століття, але ці уявлення не є сталими, вони постійно трансформуються.

Друга причина – накопичення суперечностей та наукових проблем, що гальмують розвиток науки і потребують свого вирішення шляхом змістовного оновлення науки. Наука є системою знань про певні явища чи процеси, в свою чергу, система знань є результатом науково-дослідної діяльності. Проблеми притаманні будь-якій діяльності людського буття та результатам такої діяльності (не є виключенням в цьому і такий вид інтелектуальної діяльності як науково-дослідна діяльність). Наприклад, вплив олігархів на процес прийняття нормативно-правових актів це проблеми, які притаманні правотворчій діяльності, прогалини ж та протиріччя в правовому регулюванні це проблеми, які притаманні нормативно-правовим актам як результатам правотворчої діяльності. Дослідження є видом інтелектуальної діяльності, а тому:

– така діяльність може характеризуватись наявністю певних проблем (неправильно підібраний категоріальний апарат дослідження, хибна методологія дослідження і ін.);

– результати такої діяльності можуть мати наступні недоліки (алогічність висновків, віддаленість від потреб теорії

та практики, «фіктивність» висновків науково-дослідної роботи і ін.).

Необхідність у загальнотеоретичному рівні наукового пізнання виникає тоді, коли накопичуються проблеми, пов'язані із використанням методології чи категоріального апарату, а також із виникненням чисельних концепцій, які містять суперечливі один до одного висновки, хоча використовували для цього однакову доказову базу (виникнення рівноваги концепцій за значенням та розповсюдженням в дослідженнях). Тобто мова йде про наукові проблеми, а не про проблеми що виникають на практиці (в правотворчій чи правозастосовній діяльності).

Особливість наукових проблем в тому, що вони виникають в науці і породжені наукою, а тому їх вирішити на емпіричному рівні наукового пізнання взагалі не можливо, а на концептуальному рівні можна запропонувати лише альтернативні погляди на існуючі проблеми. Тобто концептуальний рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ викриває наукові проблеми, акцентує на них увагу і пропонує чисельні варіанти можливого їх вирішення із залученням наукової методології та нових підходів до категоріального апарату науки. Загальнотеоретичний же рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ спрямований на остаточне вирішення існуючих протиріч і розбіжностей, тобто спрямований на формування доктринальних положень, які певний період (декілька років, десятиліття чи навіть століття) будуть виступати орієнтирами в науці для інших дослідників, але неминує з часом теж будуть пересмілені та змінені.

Наприклад, певні наукові проблеми в адміністративному праві накопичувалися у період, коли адміністративні норми та правовідносини намагалися ділити лише на два види – матеріальні і процесуальні. Підхід, який спрацьовує в межах кримінального та кримінального процесуального права, а також в межах цивільного і цивільного процесуального права, та має велике методологічне значення для розвитку даних галузевих наук, в науці адміністративного права довгі роки гальмував розвиток теорії, більш того, створював «тупикові» тео-

ретичні конструкти, які потім негативно позначались як на розвитку законодавства, так і правозастосовної діяльності. Сьогодні можна констатувати, що на загальнотеоретичному рівні науки адміністративного права ця проблема була вирішена (норми та правовідносини поділяються на матеріальні, процедурні та процесуальні), що позитивно відобразилось на самій науці (зокрема, на її системі і структурі), а також сприяло розвитку національного законодавства та вдосконаленню правозастосовної діяльності.

Таким чином, загальнотеоретичний рівень наукового пізнання пов'язаний не тільки з перебудовою (реорганізацією) знання про адміністративне право та адміністративно-правові явища і процеси, а породжує суттєві змістовні зрушення і нове знання. По-суті, мова йде про розвиток змісту знання про адміністративне право, адміністративно-правові явища і процеси. Вище вже наводились приклади, коли дуже змінювався зміст таких знань – перехід від радянського адміністративного права до сучасного демократичного адміністративного права, орієнтація на європейські стандарти, визнання існування процедурних норм та правовідносин в адміністративному праві, які займають своє специфічне місце поряд із іншими їх видами – матеріальними і процесуальними нормами і правовідносинами, тощо.

Якщо емпіричний рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ використовує теорію для пояснення ситуацій, процесів, фактів і подій, які відбуваються на практиці, то концептуальний і загальнотеоретичний рівні – забезпечують розвиток теорії адміністративного права. Але розвиток теорії на концептуальному і загальнотеоретичному рівні відбувається по-різному:

– на концептуальному рівні відшуковуються слабкі «місця» в доктрині адміністративного прав чи концепціях і теоріях, які представлені в наукових джерелах та мають своїх представників, і пропонуються авторські думки вирішення існуючих протиріч або альтернативні концепції та теорії по відношенню до вже існуючих (таким чином відбувається влиття нових знань в теорію адміністративного права);

– на загальнотеоретичному рівні відбувається не просто влиття нових знань в теорію адміністративного права, а оновлення змісту теорії.

Яскравими прикладами наукових джерел, які містили роздуми загальнотеоретичного рівня є публікації В.Б. Авер'янова, зокрема: «Нова доктрина українського адміністративного права на етапі становлення» (2007 р.) [5], «Необхідність врахування євроінтеграційних вимог на становлення нової української адміністративно-правової доктрини» (2010 р.) [6] та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На підставі проведеного дослідження зроблено наступні висновки.

Наукове пізнання адміністративно-правових явищ має на три рівні – загальнотеоретичний, концептуальний та емпіричний (практично-прикладний). Встановлено, що до причин, які обумовлюють існування третього (загальнотеоретичного) рівня наукового пізнання адміністративно-правових явищ, відносяться: 1) всі науки (і ті, що існують з давніх часів, і ті, що тільки-но оформилися) потребують свого переосмислення; 2) накопичення суперечностей та наукових проблем, що гальмують розвиток науки і потребують свого вирішення шляхом змістовного оновлення науки.

Необхідність у загальнотеоретичному рівні наукового пізнання виникає тоді, коли накопичуються проблеми, пов'язані із використанням методології чи категоріального апарату, а також із виникненням

чисельних концепцій, які містять суперечливі один до одного висновки, хоча використовували для цього однакову доказову базу (виникнення рівноваги концепцій за значенням та розповсюдженням в дослідженнях). Тобто мова йде про наукові проблеми, а не про проблеми що виникають на практиці (в правотворчій чи правозастосовній діяльності).

Список використаної літератури:

1. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія. Харків : Бурун Книга, 2010. 336 с.
2. Васильев А.С. Адміністративне право України. Загальна частина : навч. посіб. Х. : Одиссей, 2001. 288 с.
3. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. К. : Атака, 2007. 624 с.
4. Мохончук С.М. Теоретико-методологічні особливості дослідження системи і складу злочинів проти миру і безпеки людства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право*. 2011. Вип. 15. С. 86-89.
5. Авер'янов В.Б. Нова доктрина українського адміністративного права на етапі становлення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. С. 10-16. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.apdp.in.ua/v35/03.pdf>
6. Авер'янов В.Б. Необхідність врахування євроінтеграційних вимог на становлення нової української адміністративно-правової доктрини. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/35829>

Solomakha A. H. General theoretical level of research of administrative and legal phenomena

The article analyzes the features of the general theoretical level of research on administrative and legal phenomena. It is emphasized that the science of administrative law is heterogeneous, each scientific work contributes to the development of the theory and practice of administrative law. This gives reason to distinguish certain levels in the scientific knowledge of administrative-legal phenomena, each of which has its own significance for the practice of applying the norms of administrative law, for the improvement of administrative legislation and the development of administrative-legal science. It was found that every scientific research is valuable for the science of administrative law, but the level of value is determined by several factors: 1) improvement of law-making and law-enforcement activities; 2) development or motivation of the development of science and scientific research; 3) resolution of contradictions in science and structuring of accumulated research results. The first factor shows how close the connection between theory and practice is, the second – reveals the internal potential of science for development and self-improvement, and the third – characterizes the mechanism for solving problems and contradictions that have arisen in science. Actually, these three factors are the basis for the division of scientific

knowledge of administrative and legal phenomena into three levels – general theoretical, conceptual and empirical (practical-applied). It has been established that the reasons for the existence of the third (general theoretical) level of scientific knowledge of administrative-legal phenomena include: 1) all sciences (both those that have existed since ancient times and those that have just taken shape) need their rethinking; 2) the accumulation of contradictions and scientific problems that inhibit the development of science and need to be solved through a meaningful renewal of science. It was concluded that the need for a general theoretical level of scientific knowledge arises when problems associated with the use of methodology or categorical apparatus accumulate, as well as with the emergence of numerical concepts that contain contradictory conclusions, although the same evidence base was used for this (the emergence of a balance of concepts in terms of meaning and distribution in research). That is, we are talking about scientific problems, and not about problems that arise in practice (in law-making or law-enforcement activities).

Key words: *doctrine of administrative law, science, science of administrative law, levels of scientific knowledge, general theoretical level of scientific knowledge, administrative-legal phenomena, administrative-legal processes.*